

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.38>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Колотуха І.О.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
ДВНЗ «Ужгородського національного університету»
ORCID: 0009-0003-8889-5610
e-mail: ikolotuha@gmail.com*

Колотуха І.О. Теоретичні аспекти кваліфікації збройного конфлікту.

Розглядається питання, яке має на меті встановити основні типи збройного конфлікту і визначити різновиди збройних конфліктів у міжнародному законодавстві, а також коли саме те чи інше діяння держави буде вважатися, агресією, збройним нападом чи збройним конфліктом, чи таким не буде.

Вказується, аналіз сучасних міжнародних відносин свідчить про те, що людству ще не вдасться позбавитись війн та інших збройних конфліктів, які переважно є збройними конфліктами не міжнародного характеру. Це засвідчують події в колишній Югославії, Руанді, Афганістані, Іраку, Ліберії, на Кавказі, з 2014 року не виключенням стала і Україна, міжнародний збройний конфлікт на території якої з 24 лютого 2022 переріс у повномасштабну війну розв'язану рф в масштабах яких Європа не знала з часів другої Світової війни.

Відзначається, сучасні міжнародні відносини характеризуються зміною характеру конфлікту, появою ряду нових категорій та ситуацій, збільшенням числа жертв серед цивільного населення, все більшою інтернаціоналізацією збройних конфліктів неміжнародного характеру. У зв'язку з цим питання кваліфікації різних видів збройних конфліктів є надзвичайно актуальним, тим більше в умовах триваючої повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України.

Особлива увага приділена автором положенням статуту Міжнародного кримінального суду та статуту Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, які по суті формують сучасну доктрину кримінальної відповідальності за воєнні злочини та злочин геноциду.

У статті висвітлюються положення і яким автором надана оцінка, що стосуються передумов правильної кваліфікації, адже, передумовою правильної кваліфікації є глибоке вивчення та розуміння особою, що застосовує норми права, засад міжнародного гуманітарного права, міжнародної політики держави, міжнародної судової та слідчої практики; правильне з'ясування та витлумачення змісту міжнародного договору, визначення меж дії обраної норми в часі, просторі та за колом осіб, а також встановлення всіх її ознак; збір і аналіз доказів у справі, повне й усебічне встановлення фактичних ознак збройного конфлікту; застосування правил кваліфікації, вироблених теорією та практикою, при обґрунтованому поєднанні ознак збройного конфлікту, що встановлені міжнародним правом, з ознаками вчиненого діяння.

Важливе місце в роботі займає висвітлення питання теоретичного аналізу терміну кваліфікація.

Ключові слова: агресія, міжнародний збройний конфлікт, внутрішньодержавний збройний конфлікт.

Kolotukha I.O. Theoretical aspects of qualification of armed conflict.

The question is considered, which aims to establish the main types of armed conflict and to determine the types of armed conflicts in international law, as well as when this or that act of the state will be considered aggression, armed attack or armed conflict, or not.

It is indicated that the analysis of modern international relations shows that humanity has not yet managed to get rid of wars and other armed conflicts, which are mostly armed conflicts of a non-international nature. This is evidenced by the events in the former Yugoslavia, Rwanda, Afghanistan, Iraq, Liberia, and the Caucasus, and since 2014, Ukraine has not been an exception, the international

armed conflict on whose territory has grown from February 24, 2022 into a full-scale war waged by the Russian Federation on the scale of which Europe has not known since the Second World War.

It is noted that modern international relations are characterized by a change in the nature of the conflict, the emergence of a number of new categories and situations, an increase in the number of victims among the civilian population, and an increasing internationalization of armed conflicts of a non-international nature. In this regard, the question of the qualification of various types of armed conflicts is extremely relevant, especially in the context of the ongoing full-scale war waged by Russia against Ukraine.

The author pays special attention to the provisions of the statute of the International Criminal Court and the statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, which essentially form the modern doctrine of criminal responsibility for war crimes and the crime of genocide.

The article highlights the provisions and the author's assessment regarding the prerequisites for proper qualification, because the prerequisite for proper qualification is a deep study and understanding by a person who applies the rules of law, the principles of international humanitarian law, international state policy, international judicial and investigative practice; correct clarification and interpretation of the content of the international agreement, determination of the limits of the selected norm in time, space and by the number of persons, as well as establishing all its features; collection and analysis of evidence in the case, full and comprehensive establishment of the actual signs of the armed conflict; application of qualification rules developed by theory and practice, with a justified combination of the signs of an armed conflict established by international law with the signs of a committed act.

An important place in the work is covered by the theoretical analysis of the term qualification.

Key words: aggression, international armed conflict, intrastate armed conflict.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де геополітична напруженість і регіональні протистояння стають все більш комплексними, питання кваліфікації збройних конфліктів набуває особливої актуальності та значущості. Правильна кваліфікація збройного конфлікту є ключовим фактором для визначення застосовного міжнародного права, захисту прав учасників конфлікту та цивільного населення, а також для встановлення відповідальності за можливі порушення міжнародного гуманітарного права. Теоретичні аспекти цього питання формують фундамент для практичного застосування норм міжнародного права у складних і часто неоднозначних ситуаціях сучасних збройних протистоянь.

Кваліфікація збройного конфлікту – це не просто академічне завдання, а критично важливий процес, який має далекосяжні наслідки для всіх залучених сторін. Вона вимагає глибокого розуміння міжнародного гуманітарного права, аналізу фактичних обставин конфлікту, та врахування складних політичних, соціальних та економічних факторів. Теоретичні засади цього процесу охоплюють широкий спектр питань: від визначення порогу інтенсивності насильства, необхідного для кваліфікації ситуації як збройного конфлікту, до розмежування міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів, а також ідентифікації учасників конфлікту та їхнього статусу.

Вивчення теоретичних аспектів кваліфікації збройних конфліктів є особливо важливим у контексті еволюції характеру сучасних війн. Поява нових форм збройних протистоянь, таких як гібридні війни, кібервійни та конфлікти з участю недержавних збройних груп, ставить перед міжнародним правом нові виклики. Ці виклики вимагають переосмислення традиційних підходів до кваліфікації конфліктів та розробки нових теоретичних моделей, які б відповідали реаліям XXI століття. Таким чином, дослідження теоретичних аспектів кваліфікації збройних конфліктів не лише сприяє більш ефективному застосуванню існуючих норм міжнародного права, але й відкриває шлях для його подальшого розвитку та адаптації до мінливих умов глобальної безпеки.

Саме тому, завданням, яке ставить перед собою автор, при написанні даної статті, полягає у тому, щоб встановити поняття кваліфікації, визначити кваліфікуючі ознаки збройного конфлікту, його різновиди та основні відмінності між типами збройних конфліктів. Актуальність обраної проблематики покликана розв'язаною війною РФ проти України та намаганням агресора пояснити триваючу війну з 2014 року внутрішньодержавним конфліктом на території України, щоб таким чином уникнути міжнародно-правової відповідальності за розв'язання міжнародного збройного конфлікту.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика теоретичних аспектів кваліфікації збройного конфлікту активно досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Ця тема

знаходиться на перетині міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та теорії міжнародних відносин, що зумовлює її міждисциплінарний характер.

У зарубіжній науці значний внесок у розробку теоретичних засад кваліфікації збройних конфліктів зробили такі вчені, як М. Сассолі, Е. Клепхем, Є. Пеїч та Н. Мельцер. Їхні праці охоплюють широкий спектр питань: від аналізу критеріїв розмежування міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів до проблем застосування міжнародного гуманітарного права в сучасних гібридних конфліктах. Особливу увагу привертають дослідження Міжнародного комітету Червоного Хреста, зокрема роботи юридичного радника МКЧХ Є. Пеїч, які пропонують глибокий аналіз сучасних викликів у сфері кваліфікації збройних конфліктів.

Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням цієї проблематики, варто відзначити праці М.В. Буроменського, М.М. Гнатовського, Т.Р. Короткого, В.М. Репецького. Їхні роботи зосереджені на аналізі теоретичних аспектів кваліфікації збройних конфліктів у контексті сучасних викликів міжнародній безпеці, зокрема з урахуванням досвіду України. Особливу цінність становлять дослідження, присвячені правовій кваліфікації збройного конфлікту на сході України та анексії Криму.

Важливим джерелом для розуміння сучасного стану проблематики є також рішення міжнародних судових органів, зокрема Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду ООН. Ці рішення не лише застосовують, але й інтерпретують та розвивають теоретичні концепції кваліфікації збройних конфліктів.

Незважаючи на значний обсяг досліджень, ряд аспектів проблематики залишається дискусійним та потребує подальшого вивчення. Зокрема, актуальними залишаються питання кваліфікації кібератак як форми збройного конфлікту, визначення статусу недержавних збройних груп у сучасних конфліктах, а також застосування концепції «інтернаціоналізованих» внутрішніх збройних конфліктів. Крім того, розвиток технологій та поява нових форм протистоянь постійно створюють нові виклики для теорії кваліфікації збройних конфліктів, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Мета дослідження. В даній статті автор ставить за мету напрацювати необхідні доповнення до національної доктрини міжнародного та кримінального права, які покращать механізм кваліфікації збройних конфліктів з метою посилення ефективності притягнення до відповідальності воєнних злочинців.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання кваліфікації того чи іншого діяння, в першу чергу потрібно звернутися до самого змісту слова. Так, термін «кваліфікація» (лат. *qualis* – якість, *facere* – роблю) у буквальному перекладі означає визначення якості, оцінку. Відповідно до тлумачного словника української мови кваліфікувати означає: 1) оцінювати, визначати якість чого-небудь; характеризувати предмет, відносити його до певної групи, певного класу, розряду тощо; 2) визначати ступінь придатності, підготовленості до якого-небудь виду праці [1, с. 128]. З урахуванням наведеного можна дійти висновку, що правова (юридична) кваліфікація – правова оцінка, визначення якості та характеристика певного юридичного факту (події, випадку, поведінки), пошук, вибір і застосування до нього відповідної правової норми певної галузі права (законодавства) [2, с. 10].

Підставами кваліфікації є обставини, що в часі мають існувати на момент початку процесу кваліфікації та прямо стосуються оцінки конкретного діяння. Це певні факти, які вже встановлені та зафіксовані, незмінювані положення, в той час, як передумови кваліфікації – це тільки шлях до них.

Передумовою правильної кваліфікації є глибоке вивчення та розуміння особою, що застосовує норми права, засад міжнародного гуманітарного права, міжнародної політики держави, міжнародної судової та слідчої практики; правильне з'ясування та витлумачення змісту міжнародного договору, визначення меж дії обраної норми в часі, просторі та за колом осіб, а також встановлення всіх її ознак; збір і аналіз доказів у справі, повне й усебічне встановлення фактичних ознак збройного конфлікту; застосування правил кваліфікації, вироблених теорією та практикою, при обґрунтованому поєднанні ознак збройного конфлікту, що встановлені міжнародним правом, з ознаками вчиненого діяння.

Кваліфікація – це розумовий процес (розумова, інтелектуальна діяльність), що відбувається у свідомості особи та пов'язаний із вирішенням конкретного завдання. При цьому кваліфікація є певною операцією, яка проводиться за відповідними правилами логіки. У разі кваліфікації послі-

довно здійснюється низка етапів розумового процесу (етапи міжнародно-правової кваліфікації). Спочатку вирішується питання про те, чи належить взагалі діяння чи поведінка особи, що розглядається, до групи діянь (поведінок), передбачених міжнародним правом, або діяння є іншим видом правопорушення чи поведінка не має значення для застосування міжнародного гуманітарного права [3, с. 43].

Інститут кваліфікації збройного конфлікту регулює відносини, що виникають в разі виникнення збройного конфлікту, існування стану війни без проведення бойових дій, притягнення до відповідальності та засудження воєнних злочинців.

Так, стаття 1 Додаткового протоколу II встановлює ознаки, яким має відповідати збройний конфлікт неміжнародного характеру: він відбувається на території будь-якої сторони між її збройними силами й антиурядовими збройними групами або іншими організованими збройними угрупованнями, які перебувають під відповідальним командуванням, здійснюють такий контроль над частиною її території, який дає їм змогу вести безперервні й погоджені збройні дії.

Наявність перелічених вище підстав вказує на умови застосування норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів неміжнародного характеру [4, с. 239].

У статті 1 II Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 року, закріплено, що «цей Протокол розвиває й доповнює статтю 3, загальну для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, не змінюючи існуючих умов їх застосування, застосовується до всіх збройних конфліктів, які не підпадають під дію статті 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), і відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол» [5].

До збройних конфліктів неміжнародного характеру не належать випадки порушення внутрішнього порядку, напруженість, заворушення, окремі акти насильства та ін.

Міжнародний кримінальний трибунал з колишньої Югославії зробив заяву: «Збройний конфлікт має місце щоразу, коли держави застосовують силу чи коли відбувається тривалий збройний конфлікт між державними силами й організованими збройними угрупованнями або між такими угрупованнями всередині однієї держави». Отже, це поняття охоплює два види збройних конфліктів – міжнародні й неміжнародні. Доктрина, яка є ключем до застосування права війни, змінює зміст та сенс цього визначення в залежності від того, чи йде мова про міжнародний конфлікт чи неміжнародний збройний конфлікт [6, с. 90].

Загально визнаним у доктрині міжнародного права є те, що застосування сили є більш широким поняттям, ніж акт агресії чи збройний напад. Разом з тим, як термінологічно, так і змістовно ці поняття є досить близькими, а тому потребують відповідного тлумачення їх змісту. Статут ООН не містить тлумачення цих термінів, тому важливим є Резолюція ГА ООН від 1974 р. «Визначення агресії». У ст. 3 цього документа перераховано та охарактеризовано акти агресії, окремі з яких можуть представляти собою збройне втручання чи збройний напад.

Збройним нападом можна вважати вторгнення або напад збройних сил держави чи групи держав на територію іншої держави або будь-яку воєнну окупацію, незалежно від її тривалості, якщо вона є результатом такого нападу чи вторгнення (п. а ст. 3).

Бомбардування збройними силами території іншої держави або застосування будь-якої іншої зброї проти території такої держави можна також розглядати як випадок збройного втручання за умови, що такі акції будуть достатньо інтенсивними та масштабними.

До цієї категорії треба також зарахувати і напад збройних сил на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або морські чи повітряні флоти держави на території держави, яка є об'єктом інтервенції, а також поза її територією. Напад на цивільні повітряні чи морські судна кваліфікуватись як збройний напад у сенсі цієї статті не можуть.

Агресією також вважається порушення умов договору про перебування іноземних військ на території певної держави, про які йдеться в ст. 3 «Визначення агресії». Ці дії, однак, за своєю природою та інтенсивністю не завжди матимуть характер «збройного нападу». Такого характеру вони можуть набувати лише у випадку особливо грубих порушень, які за своєю суттю можна порівняти з окупацією чи анексією, що здійснюються через застосування збройної сили [7].

Збройний напад може мати місце не лише у випадку здійснення транскордонних заходів збройними силами певної держави, але також при підтримці недержавних збройних угруповань на території іншої держави, як, наприклад, при засланні державою збройних банд, груп чи найманців на територію держави. З іншого боку, незначні за своїм обсягом та інтенсивністю застосування збройної сили, наприклад, невеликі прикордонні конфлікти, кваліфікуються як збройні напади не можуть.

Ще однією проблемною ситуацією, яка впливає на точність та вірність кваліфікації збройного конфлікту є випадок, коли, на перший погляд збройний конфлікт ведеться між урядовими військами та антиурядовими збройними групами, які наче б то здійснюють тривалий та ефективний контроль території в середині держави де відбувається збройний конфлікт, однак, насправді такі групи повністю контролюються третьою державою, яка начеб то не бере участь у конфлікті, однак повністю контролює такі антиурядові сили.

Так, найбільш суперечливим аспектом контролю у науці та практиці міжнародного права є відповідальність держави за діяння угруповань, які ведуть бойові дії на території іншої держави. Як підкреслює Сироїд Т.Л., «міжнародно-правова відповідальність є необхідним юридичним засобом забезпечення дотримання норм міжнародного права» [8, с. 55].

У даному випадку йдеться про існування збройного конфлікту неміжнародного характеру на території однієї держави, в рамках якого антиурядові сили перебувають під таким рівнем контролю з боку іншої держави, що з цього випливає можливість присвоїти дії такого угруповання цій державі. У такому випадку стає можливим не лише відповідальність держави за порушення законів та звичаїв ведення війни, але і виникнення збройного конфлікту міжнародного характеру [9, с. 702].

Щодо окреслення інтернаціоналізованого збройного конфлікту, то Гутник В.В. та Буроменський М.В. зазначають, що «відповідно до позиції МКЧХ в інтернаціоналізованому збройному конфлікті можна визначити три ситуації: 1) він залишається неміжнародним (коли одна або більше (третіх) держав або міжнародна організація втручаються на підтримку держави, яка бере участь у війні проти організованої збройної групи); 2) він стає міжнародним (коли одна або кілька (третіх) держав або міжнародна організація втручаються на підтримку організованої збройної групи, яка бере участь у війні проти урядових сил); 3) стає «змішаним» (залежно від характеру сторін збройного конфлікту)» [10, с. 740].

У справі України та Нідерландів проти РФ Суд визначив, що сам факт залучення *de jure* російських військових до конфлікту недостатній для безсумнівного встановлення наявності ефективного контролю над територією. Саме тому Суд надав критерії для визнання наявності такого контролю, зокрема:

– військова підтримка сепаратистів, включно з:

- впливом на військову стратегію;
- постачанням зброї та іншої техніки;
- навчанням;
- артилерійським прикриттям;
- нарощуванням військ на кордоні.

– політична підтримка сепаратистів;

– економічна підтримка сепаратистів [11].

За таким підходом, фактично доведено, що на території України, починаючи з березня 2014 року відбувається міжнародний збройний конфлікт розв'язаний РФ, і будь-які намагання довести зворотнє, а саме існування внутрішньодержавного збройного конфлікту на території України не витримують критики.

Висновки: Таким чином, кваліфікація, як розумовий, логічний, науковий процес має декілька стадій, найважливішими з яких є встановлення ознак вчиненого діяння та пошук міжнародно-правових норм, які б відповідали встановленим ознакам. Кваліфікуючи збройний конфлікт, в першу чергу потрібно звертати увагу на територію його виникнення, тривалість застосування зброї та які саме типи озброєння застосовується, склад учасників і хто саме бере в ньому участь, як безпосередньо так і через надання військової, економічної та політичної підтримки і тільки після цього намагатися дати правову оцінку явищу, що має місце в конкретному випадку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970–1980): в 11 т. Київ: Наук. думка, 1973. Т. 4. 1973. – 699 с.
2. Ус О.В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків: Право, 2018. 368 с.
3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 231 с.
4. Репецький В.М. Міжнародне гуманітарне право: підручник. К.: Знання, 2007. 467 с.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200/conv.
6. Давид Е. Принципи права збройних конфліктів: курс лекцій відкритого Брюсельського університету; пер. с фр.: МКЧК, 2000. 718 с.
7. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.
8. Сироїд Т.Л. Міжнародне публічне право: навчальний посібник. Харків: ТОВ «Прометей-Прес», 2005. 244 с.
9. Новашок Д.О. Контроль у міжнародному праві: поняття та зміст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 700–703.
10. Buromenskiy M., Gutnyk V. International Legal Problems of Qualification of Armed Conflicts. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, № 68. P. 735–757.
11. Ukraine and the Netherlands v. Russian Federation. European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-222889%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-222889%22]) (date of access: 15.09.2024).